

Jussila Hilla

Luokanopettajan keinot ennaltaehkäistä, kohdata ja jälkikäsitellä koulukiusaamista

Kandidaatin tutkielma
KASVATUSTIETEIDEN JA PSYKOLOGIAN TIEDEKUNTA
Luokanopettajakoulutus
2023

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunta

Luokanopettajan keinot ennaltaehkäistä, kohdata ja jälkikäsitellä koulukiusaamista (Jussila Hilla)

Kandidaatin tutkielma, 31 sivua

kesäkuu 2023

Tämä kirjallisuuskatsaus pyrkii selvittämään, mitä konkreettisia keinoja luokanopettaja voi käyttää koulukiusaamisen ennaltaehkäisyssä, koulukiusaamiseen puuttumisessa ja koulukiusaamistilanteen jälkikäsitelyssä. Luokanopettajakoulutus ei tarjoa kovinkaan kattavasti keinoja kiusaamisen käsittelemiseen koulumaailmassa, vaikka se on välttämätön paha tulevaisuuden työssämme. Kiusaaminen on koko yhteiskunnan vakava ongelma, jonka ennaltaehkäisyyn, tunnistamiseen, vähentämiseen ja jälkihoitoon tulee kiinnittää jatkuvasti huomiota.

Tämä kandidaatin tutkielma on toteutettu kuvailevana kirjallisuuskatsauksena, jossa yhdistellään jo tutkittua tietoa yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Tavoitteena on selvittää tutkimustiedon ja kirjallisuuden avulla luokanopettajalle konkreettisia keinoja, joita hyödyntää koulukiusaamisen käsittelyssä. Tarkastelen kiusaamisen vastaisia toimenpideohjelmiä, keskityn erityisesti tarkastelemaan KiVa Koulu -ohjelmaa ja Pesarapuuttumisen mallia.

Tutkimustuloksista nousi esiin kiusaamisen vastaisten toimenpideohjelmien käyttäminen koulun arjessa. Toimenpideohjelma sisältää ennaltaehkäisevän työn, joka nähdään erittäin merkittävänä koulukiusaamisen vastaisessa työssä. Toimenpideohjelmissa on toimintaohjeet välittömään puuttumiseen kiusaamistilanteen tullessa opettajan tietoisuuteen. Välittömässä puuttumisessa painotetaan nimenomaan puuttumisen nopeutta ja systemaattisuutta. Kiusaamisen jälkikäsitely ja seuranta nousi tärkeänä vaiheena kiusaamisen kitkemistä, jotta kiusattu oppilas saa kaiken tarvitsemansa tuen. Toimenpideohjelmien toimivuus kuitenkin edellyttää niihin perehtymistä ja oikeanlaista käyttöä.

Kiusaamistutkimus on kehittynyt, ja yhä enemmän keskitytään opettajan rooliin, koulun ja yhteiskunnan rakenteisiin sekä kiusaamiseen ilmiönä.

Keskeiset käsitteet: kiusaamisen vastainen toiminta, koulukiusaaminen ja opettajan rooli koulukiusaamisessa.

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Tutkimuksen tavoite ja toteutus	6
2.1	Tutkimuskysymys.....	6
2.2	Tutkimusmenetelmä	6
3	Koulukiusaaminen	8
3.1	Kiusaamisen syyt.....	10
3.2	Kiusaamisen seuraukset.....	11
4	Koulukiusaamisen vastainen toiminta	14
4.1	Kiva koulu -ohjelma	15
4.2	Pisarapuuttumisen malli	17
4.3	Kiusaamisen ennaltaehkäisy.....	18
4.4	Kiusaamiseen puuttuminen	19
4.5	Seuranta	20
5	Konkreettiset keinot kiusaamisen ehkäisyyn opettajan näkökulmasta	22
5.1	Opettajan rooli	22
5.2	Konkreettiset keinot kiusaamisen ehkäisyyn.....	23
6	Pohdinta	26
	Lähteet	28

1 Johdanto

Tämä kirjallisuuskatsauksena toteutettu kandidaatin tutkielma käsittelee koulukiusaamista: erityisesti sitä, mitä keinoja opettaja voi käyttää koulumaailmassa ennaltaehkäistäkseen koulukiusaamista, kohdatessaan oppilaiden välillä koulukiusaamista ja koulukiusaamisen jälkikäsitteilyssä. Tavoitteena on tutkia, millaisia erilaiset kiusaamisen vastaiset toimintamallit ovat. Keskityn tutkimaan erityisesti Pesarapuuttumisen mallia ja KiVa Koulu -toimenpideohjelmaa.

Oulussa Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL, 2021) kouluterveyskyselyyn vastanneista 4. ja 5. luokkalaisista oppilaista 6,1 % on ollut koulukiusattuna vähintään kerran viikossa, mikä tarkoittaa, että vähintään yksi oppilas jokaisessa luokassa on kokenut koulukiusaamista. Saman kyselyn mukaan 59,2 % oululaisista 4. ja 5. luokan oppilaista on kertonut koulussa tapahtuneesta kiusaamisesta koulun aikuiselle lukuvuoden aikana (THL, 2021). Koulukiusaaminen on jatkunut tai pahentunut kiusaamisesta kertomisen jälkeen 14,2 % oululaisista 4.–5. luokan oppilaista, kun taas 67,5 %:lla koulukiusaaminen on loppunut tai vähentynyt kiusaamisesta kertomisen jälkeen (THL, 2021).

Tässä kandidaatin tutkielmassa on tutkittu koulukiusaamisen ilmaantuvuutta Oulussa, sillä tutkielma toteutetaan Oulun yliopistossa ja mahdolliset tutkielman lukijat ovat myös Oulun yliopiston opiskelijoita. Lisäksi voidaan olettaa, että suuri osa Oulun yliopistosta valmistuneista luokanopettajista tulee työskentelemään ainakin hetken Oulun seudulla.

Luvut ovat huolestuttavia, ja selvästi tarvitaan lisää tietoisuutta kiusaamisen ennaltaehkäisystä sekä kiusaamisen vastaisista toimintamalleista, sillä pitkään jatkunut kiusaaminen on aina uhka lapsen terveelle kehitykselle (Salmivalli, 2010). Lisäksi tarvitaan erityisesti tietoa kiusaamisen jälkikäsitteilyä, sillä 14,2 %:lla oululaisista 4.–5. luokan oppilaista kiusaamista ei ole saatu loppumaan kertomalla siitä opettajalle (THL, 2021).

Koulukiusaamisesta uutisoidaan mediassa aika ajoin ja yleensä, kun uutiskynnys ylittyy, on kyseessä jokin surullinen tapaus, kuten kiusatun lapsen tai nuoren itsemurha tai brutaali väkivallan teko. Salmivalli (2010) on kuvaillut kaavan, jonka mukaan kiusaamispuhe mediassa menee: ensin tulee uutinen traagisesta tapahtumasta, tiedotusvälineet kirjoittavat isoja otsikoita kysyen, miten tämä olisi voitu välttää. Kouluviranomaiset vastaavat tähän, että lasten ja nuorten pahoinvoinnin ja mielenterveyden ongelmien lisääntyessä myös aggressiivinen käyttäytyminen lisääntyy. Koulut taas kommentoivat uutisia resurssien riittämättömyydellä.

Kouluterveyskyselyt ja uutiset kertovat reaaliajassa tapahtuvasta kiusaamisesta yksittäisten tapauksen tai toisaalta numeroiden valossa. Kiusaamisen kokemus on kuitenkin aina yksilöllinen, mikä näkyy erityisesti kirjallisuudessa. Kiusaamisesta ja kiusaamisen seurauksista on kirjoitettu useita kaunokirjallisia teoksia, joista käy ilmi kiusaamisen jättämät arvet kiusatun myöhempään elämään. Esimerkiksi vuonna 2022 Finlandia-palkinnon voittanut Iida Rauman romaani *Häviö: tapauskertomus* (2022) kertoo kirjailijan omista koulukiusaamiskokemuksista.

Ehkäistäksemme koulukiusaamisen aiheuttamia traumoja olennaista on ennaltaehkäistä kiusaamista, puuttua siihen heti ja kitkeä se joka kerta aina uudelleen. Kiusaaminen ei tule koskaan loppumaan, mutta joka kerta pitää puuttua systemaattisesti ja pienistä eleistä lähtien, jotta tilanteet eivät pääse paisumaan ja kulminoitumaan mediassa kuultuihin tilanteisiin.

Tämä kandidaatintutkielma keskittyy tarkastelemaan kiusaamista nimenomaan koulussa kouluaihana. Salmivallin (2010) mukaan kiusaaminen tapahtuu suurimmilta osin juuri kouluaihana, ei koulumatkalla. Sosiaalisen median yleistyttyä nuorten keskuudessa, kiusaaminen on laajentunut myös internetissä tapahtuvaksi kiusaamiseksi (Pöyhönen 2021). Nettikiusaaminen on kuitenkin vain yksi kiusaamisen muodoista, joten ei ole syytä uskoa, että nettikiusaaminen olisi täysin poikkeava ja irrallinen osa koulukiusaamisesta (Pöyhönen, 2021). Salmivallin ja kollegoiden (2013) sekä Pöyhösen (2021) mukaan lapset, joita kiusataan netissä, tulevat lähes poikkeuksetta kiusatuksi myös muilla tavoilla. Koulukiusaamisen vastaiset ohjelmat, joissa nettikiusaamista ei käsitellä erikseen, ovat vähentäneet myös internetissä tapahtuvaa kiusaamista (Pöyhönen, 2021). Kiusaaminen siirtyy aina sinne, missä lapset viettävät aikaansa, minkä vuoksi Opetushallituksen (2020) mukaan perinteinen kiusaaminen ja verkkokiusaaminen kietoutuvat toisiinsa. Aiheen laajuuden vuoksi rajaus on syytä tehdä, ja tässä kandidaatin tutkielmassa keskitytään kouluaihana tapahtuvaan kiusaamiseen.

Avain kiusaamisen vähentämiseksi on tiedostaa ja tunnistaa ilmiön olemassaolo (Salmivalli, 2010). Asian vähättely ja kieltäminen eivät poista ongelmaa vaan tekevät puuttumisesta vain vaikeampaa. On selvää, että jokaisessa koulussa tapahtuu kiusaamista (Salmivalli, 2010).

2 Tutkimuksen tavoite ja toteutus

Tämän kuvailevana kirjallisuuskatsauksena toteutetun kandidaatin tutkielman tavoitteena on selvittää, mitä keinoja luokanopettaja voi käyttää ennaltaehkäistäkseen koulukiusaamista, puuttuakseen koulukiusaamiseen ja koulukiusaamisen jälkikäsitelyssä. Käsitelyssä ovat myös kiusaamisen vastaiset toimenpideohjelmat ja toimintamallit, joita kouluilla on käytettävissään.

2.1 Tutkimuskysymys

Lähdin toteuttamaan tutkielmaani tutkimuskysymyksen pohjalta, joka on seuraava: Mitä keinoja luokanopettaja voi käyttää ehkäistäkseen koulukiusaamista? Tutkimuskysymys ei sisällä vahvoja ennako-oletuksia tutkimuksen tuloksista vaan antaa mahdollisuuden tutkia lähteitä laajasti ja löytää mahdollisimman paljon konkreettisia keinoja puuttua kiusaamiseen (Mäntylä, ym. 2013). Tavoitteena on selvittää, minkälaisia toimintamalleja ja toimenpideohjelmia sekä yleisiä toimintamalleja koulukiusaamisen käsittelemiseen opettajilla on käytössään. Tutkielmassani on kolme näkökulmaa: koulukiusaamisen ennaltaehkäisy, koulukiusaamiseen puuttuminen ja koulukiusaamisen jälkikäsitely.

2.2 Tutkimusmenetelmä

Toteutan kandidaatintutkielman kirjallisuuskatsauksena. Tarkoituksena on siis tutkia jo tehtyä tutkimusta aiheesta. Salmisen (2011) mukaan kirjallisuuskatsauksessa tulee kiinnittää huomiota tutkimuksen julkisuuteen, kriittisyyteen, itsekorjautuvuuteen sekä objektiivisuuteen. Tarkoitukseni on yhdistellä jo olemassa olevaa tutkimusta ja teoriaa sekä rakentaa niiden avulla kokonaiskuva koulukiusaamisesta ja keinoista käsitellä sitä luokanopettajana.

Toteutan tutkielmani kuvailevana kirjallisuuskatsauksena, joka on yksi kirjallisuuskatsauksen perustyypeistä. Kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa tutkittava ilmiö kuvataan laaja-alaisesti (Salminen, 2011). Kuvaileva kirjallisuuskatsaus jaetaan vielä narratiiviseen ja integroivaan kirjallisuuskatsaukseen. Narratiivisessa kirjallisuuskatsauksessa käsiteltävästä aiheesta pyritään antamaan mahdollisimman laaja kuva tai käsitellä aiheen historiaa ja kehityskulkua (Salminen, 2011). Tämä kirjallisuuskatsaus on toteutettu narratiivisena kirjallisuuskatsauksena, koska tavoitteena on vastata tutkittavaan aiheeseen laajasti, sekä tehdä tutkielmasta helppolukuinen.

Kirjallisuuskatsaukselle tyypillisiä lähteitä ovat tieteelliset artikkelit, alan lehdet sekä muu asiaan kuuluva kirjallisuus (Salminen, 2011). Olen tässä kirjallisuuskatsauksessa käyttänyt tarkasti valittua aineistoa, joka koostuu alan kirjallisuudesta, tieteellisistä artikkeleista, kokoelmateosten artikkeleista sekä KiVa -koulu materiaaleista, Pesarapuuttumisen mallin materiaaleista, perusopetuksen opetussuunnitelman perusteista ja opetushallituksen sekä kulttuuri ja opetusministeriön laatimista materiaaleista. Olen hyödyntänyt sekä suomalaisia että kansainvälisiä tutkimusartikkeleita.

Tutkielman aineisto on kerätty hakemalla keskeisiä käsitteitä eri tietokannoista. Käytössäni on ollut etenkin Ebsco Databases, Google Scholar, Eric sekä Oula-Finna. Avainsanoina käytin sanoja koulukiusaaminen, koulukiusaamisen ehkäisy, opettajan rooli koulukiusaamisen ehkäisemisessä, school bullying, teachers role of school bullying, school bullying AND follow up. Käytin tiedonhaussa boolean operaattoreita AND ja OR. Lisäksi tutkin erilaisten tutkielmien lähdeluetteloita ja poimin sieltä tähän kandidaatin tutkielmaan sopivia lähteitä.

3 Koulukiusaaminen

Koulukiusaamisen käsittemäärittelyn lähtökohtana on kiusaaminen, joka tapahtuu koulussa oppilaiden välillä. Tässä tutkielmassa käytän käsitettä kiusaaminen. Käsitteen määrittelemine on erityisen tärkeää, sillä kiusaamisen käsite antaa ilmiölle näkyvyyttä ja osaltaan vaikuttaa siihen, miten ilmiö nähdään (Väisänen & Lanås, 2021). Kiusaamisen käsite määrittää sen, mitkä ilmiöt liitetään kiusaamiseen ja mitkä ilmiöt jäävät tarkastelun ulkopuolelle (Väisänen & Lanås, 2021).

Olweus (1992) on määritellyt kiusaamisen seuraavasti: ”Yksilöä kiusataan tai hän on kiusaamisen uhri, jos hän on toistuvasti tai pidempään alttiina yhden tai useamman muun henkilön negatiivisille teoille.” Määritelmä on jo 30 vuotta vanha, mutta se on käytetyin kuvaus koulukiusaamisesta. Myös Salmivallin (2010) määritelmä kiusaamisesta toistuvasti yhteen ja samaan henkilöön kohdistuvana tahallisenä vihamielisenä käyttäytymisenä mukailee Olweuksen (1992) määritelmää. Yksilön lisäksi kiusaaminen voi kohdistua myös ryhmään (Pöyhönen, 2021).

Kiusaaminen voi Olweuksen (1992) mukaan olla verbaalista tai fyysistä. Verbaalinen kiusaaminen tarkoittaa nimittelyä, uhkaamista tai hännäämistä. Fyysinen kiusaaminen käsittää tönnöttämisen, lyömisen, tökkimisen tai muun negatiivisen fyysisen kontaktin. Ulkopuolelle jättäminen ja epämiellyttävä ilmeily on yhtä lailla kiusaamista, vaikka se ei ole sanoin tai fyysisen kontaktin kautta tapahtuvaa (Olweus, 1992). Kiusaaminen voi ilmetä suoranaisten väkivaltana toista kohtaan tai toisaalta myös pieninä ilkeinä viesteinä oppilaiden välillä (Cantell, 2010). Kiusaaminen voidaan jakaa suoraan ja epäsuoraan kiusaamiseen. Ensimmäinen käsittää esimerkiksi ryhmän ulkopuolelle jättämisen ja suora kiusaaminen taas on avointa ja häpeilemätöntä toimintaa uhria tai uhreja kohtaan (Olweus, 1992; Cantell, 2010).

Kiusaamiselle ominaista on jatkuvuus ja voimasuhteiden tasapainottomuus. Kahden suunnilleen saman vahvuisen oppilaan riitely ei vielä ole kiusaamista, vaan siihen tarvitaan selvästi heikompi, puolustuskyvyttömämpi oppilas kohtaamaan negatiivista käyttäytymistä vahvemmalta oppilaalta (Olweus, 1992). Epätasaväkisyys voi perustua fyysiseen voimaan, rooliin ryhmässä, ikään tai mihin tahansa ominaisuuksiin (Hamarus, 2008; Salmivalli, 2010). Joka tapauksessa kiusaajalla on yliote kiusatusta. Kiusaaminen on hyvä esimerkki vallan tai voiman väärinkäytöstä (Salmivalli, 2010).

Hamarus (2008) ja Pöyhönen (2021) painottavat, että kiusaamiselle ominaista on sen tarkoituksenmukaisuus – kukaan ei kiusaa vahingossa. Kuitenkin Salmivallin (2010) mukaan kiusaamistilanteiden muut roolit, kuten kannustaja tai sivustaseuraaaja voi tietämättään syyllistyä kiusaamiseen auttajan roolissa, minkä ymmärtää vasta, kun kiusaamisesta puhutaan avoimesti luokassa tai tehdään erilaisia kiusaamisen vastaisia teemaharjoituksia. Kiusaamistilanteessa on aina alistaja ja alistettu. Alistaja voi olla yksittäisen henkilön lisäksi ryhmä tai jopa koko luokka (Salmivalli, 2010). Opetushallituksen (2023) mukaan kiusaaminen on usein ryhmäilmiö, jossa esiintyy vahingoittavaa vallankäyttöä uhreja kohtaan. Ryhmän jäsenillä on ratkaiseva rooli kiusaamisen jatkumisen tai loppumisen kannalta.

Kiusaajasta ja kiusatusta puhuttaessa keskitytään usein vain yksilöihin, eikä huomioida ympäristön vaikutusta kiusaamisen tarkastelussa (Väisänen & Lanas, 2022). Kiusaamisesta puhuttaessa olisi syytä tarkastella kiusaajan ja kiusatun persoonallisuuksien lisäksi koulun toimintakulttuuria ja normaaliuden vaatimuksia. Väisänen ja Lanaksen (2022) mukaan rasismi, sukupuolien syrjintä, sosioekonominen epätasa-arvo ja vihapuhe jäävät usein tarkastelematta puhuttaessa kiusaamisesta.

Kiusaamista määriteltäessä kiusaamiseksi lasketaan pitkään jatkunut negatiivinen käyttäytyminen yhtä oppilasta tai ryhmää kohtaan, jolloin yksittäiset tappelut tai riidat eivät lukeudu kiusaamiseksi (Salmivalli, 2010). Haastavaa on tietää, kuinka pitkään harmin tuottamisen täytyy jatkua, jotta voidaan puhua kiusaamisesta? Tärkeintä on kuunnella kiusattua ja hänen kokemuksiaan aiheesta. Ratkaisevat tekijät kiusaamisessa ovat tekojen systemaattisuus ja kiusaamisen kokemus, joka on yhtä lailla aina riittävän pätevä syy puuttua tilanteeseen kestosta tai muodosta huolimatta (Salmivalli, 2010; Hamarus, 2008). Aikuiset eivät läheskään aina ole tietoisia koulukiusaamisesta (Huilla & Juvonen, 2020; Haataja, 2016), mikä tekee kiusaamiseen puuttumisesta haasteellista.

Perusopetuslain (POL 7:29§) mukaan opettajan tai rehtorin tulee ilmoittaa tietoonsa tulleesta kiusaamisesta molempien osapuolien huoltajille tai muulle lailliselle edustajalle. Kiusaamiseen puuttuminen ja sen ennaltaehkäisy kuuluvat myös muihin lain kohtiin (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018) ja kiusaamiseen liittyvät velvoitteet ovat kirjattuna opetussuunnitelmaan (Opetushallitus, 2014). THL:n (2021) kouluterveyskyselyn luvut ovat kuitenkin vielä huolestuttavia, ja selvästi tarvitaan lisää tietoisuutta kiusaamisen ennaltaehkäisystä sekä kiusaamisen vastaisista toimintamalleista. Kiusaaminen voi alkaa hyvin salakavalasti ja muuttua hitaasti katseilta piilossa piinaavaksi kidutukseksi, jota opettaja ei välttämättä edes huomaa (Cantell, 2010).

Kiusaamisessa pätee lumipalloefekti: kun pieneltä tuntuvat ja vaihkeaiset nälvimiset ja ilmeilyt saavat tilanteeseen puuttumattomuudella hyväksynnän, on paljon helpompi siirtyä avoimempaan ja aggressiivisempaan kiusaamiseen (Cantell, 2010). Pöyhösen (2021) mukaan noin 20 %:lla lapsista kiusaaminen kroonistuu, eli kiusaaminen jatkuu opettajan väliintulosta, koulun vaihtumisesta tai ympäristön muutoksesta huolimatta, mikä aiheuttaa kiusatulle oppilaalle masennusta ja ahdistuneisuutta.

3.1 Kiusaamisen syyt

Koulukiusaamisen kitkemisessä yksi tärkeä tehtävä on tarkastella kiusaamiseen johtavia syitä (Pöyhönen, 2021). Huukin ja Lehdon (2016) mukaan koulukiusaamista ei voi tarkastella ainoastaan yksilön käyttäytymisen piirteiden näkökulmasta, vaan se tulisi nähdä osana erilaisista tekijöistä muodostuvaa kietoutumaa. Lasten välisen vallankäytön vinoumien puuttumisessa täytyy tarkastella ja uudistaa valtaan, sukupuoleen ja muihin sosiaalisiin kategorioihin liittyvää ajattelua (Huuki & Lehto, 2016). Hamaruksen (2008) mukaan kiusaamisen taustalla vaikuttaa kiusaajan vallan tavoittelu. On tärkeää tehdä ennaltaehkäisevää työtä hyvin ja panostaa oppilaiden vertaissuhteisiin, jotta vallantavoittelulle ei ole tarvetta (Salmivalli, 2010). Tarvitaan myös kasvatuskulttuuri, jossa vallan mekanismit ja hierarkisoivat normit tiedostetaan ja kyseenalaistetaan (Huuki & Lehto, 2016). Koulun toimintakulttuurilla on merkittävä vaikutus lasten vertaissuhteiden kehittymiseen, jolloin vallankäytön ja valtanivoumien tunnistaminen täytyy tehdä näkyväksi. Huuki ja Lehto (2016) painottavat, että opettajat eivät voi keskittyä vain yksilön ominaisuuksiin ja riitatilanteiden ratkaisemisiin vaan heillä täytyy olla ymmärrystä mekanismeista ja rakenteista, jotka johtavat oppilaiden valtasuhteiden vinoumiin.

Cantellin (2010) mukaan kiusaamisen taustalla on usein oppilaiden vaikeus sietää erilaisuutta. Lapset osaavat olla hyvin armottomia esimerkiksi ihonvärin, puhutavan, asuinpaikan, käytösten tai sukupuoliroolien suhteen. Huukin ja Lehdon (2016) mukaan kuitenkin oppilaiden erilaisuuden sietämättömyys on osa suurempaa ongelmaa, sillä esimerkiksi rasismia ei pidä sekoittaa koulukiusaamiseen, vaan siihen on puututtava omana ilmiönään. Normaaliudesta poikkeaminen tarkoittaa sitä, että normaaliuden käsite on liian kapea ja sitä tulisi muuttaa.

Huukin ja Lehdon (2016) mukaan lasten väliset valtavinoumat ovat ympäröivän kulttuurin aiheuttamia. Kiusaaminen onkin vain jäävuoren huippu valtavinoumien jäävuorella. Kiusaaminen tapahtuu aina vuorovaikutuksessa, ja sen lähtökohtana on toiseuden luominen, mikä toteutetaan yhteisössä (Hamarus, 2015).

Mielenterveyden häiriöt esitetään myös yhdeksi koulukiusaamisen aiheuttajaksi. Siksi myös kiusaajan huomioiminen kiusaamisen vastaisessa työskentelyssä ja jälkikäsitelyssä on tärkeää. Kaltiala-Heinon ja kollegoiden (2000) mukaan kiusaajien keskuudessa erilaiset mielenterveyden häiriöt, kuten masennus, ahdistuneisuus ja psykosomaattiset oireet olivat yhtä yleisiä tai jopa yleisempiä kuin uhreilla.

Pöyhönen (2021) muistuttaa, että kiusaamiseen puuttuminen on myös kiusaajan auttamista. Kiusaaminen ei juuri koskaan ole ainoastaan yhden kiusaajan vastuulla, vaan ryhmä ja konteksti sallii kiusaamisen tapahtuvan. Ryhmät koostuvat yksilöistä, joten yksilön toimintaan vaikuttaa aina ryhmä (Pöyhönen, 2021). Ryhmän toimintaan taas vaikuttaa ympäristö (Väisänen & Lanas, 2022). Heidän mukaansa kiusaamiskirjallisuus ja kiusaamistutkimus on keskittynyt liikaa yksilöön, jolloin sosiaalisten ja yhteiskunnallisten haasteiden tarkastelu on jäänyt vähemmälle huomiolle (Väisänen & Lanas, 2021). Ihmisillä on tapana luokitella toisia ihmisiä, jonka myötä syntyy erilaiset asenteet ja suhtautumiset eri ominaisuuksia kohtaan (Hamarus, 2015). Eri ominaisuuksia arvotetaan eri tavoin riippuen kulttuurista tai yhteisöstä. Yhteiskunnassa vallitsee ajatus siitä, että kiusattu on itse aiheuttanut kiusaamisen olemalla erilainen. Häntä kehoitetaan muuttumaan enemmän muiden kaltaiseksi, tai oletetaan, että hän on itse vastuussa muuttumisestaan. Kiusattua vastaan voi olla kokonainen ryhmä, jolloin kiusattu on alistettu niin pahoin, että hänellä ei ole mitään mahdollisuuksia muuttaa asemaansa. Hamarusen (2015) mukaan usein oletetaan, että kiusaamisen aiheuttamat ongelmat, esimerkiksi mielenterveyden järkkäminen, perustuvat hänen henkilökohtaisiin ominaisuuksiinsa tai perhetaustaan.

3.2 Kiusaamisen seuraukset

Koulukiusaaminen viestii kiusatulle oppilaalle jatkuvasti hänen riittämättömyyttään ja kelpaamattomuuttaan ryhmän jäseneksi (Pöyhönen, 2021). Jatkuva kiusaaminen horjuttaa kiusatun oppilaan turvallisuuden tunnetta ja kiusaamismuodosta riippuen aiheuttaa myös todellisen uhan turvallisuudelle. Kiusattuun oppilaaseen voi jäädä pelko, häpeä, masennus, arvottomuuden tunne ja kyvyttömyys uskoa elämään (Hamarus, 2015).

Pöyhösen (2021) mukaan kiusatut oppilaat ovat ikätovereitaan ahdistuneempia, masentuneempia ja itsetuhoisempia. He kärsivät keskimääräistä enemmän yksinäisyydestä ja joutuvat heikkoon asemaan ryhmässä. Kiusatuksi tulemisen kokemus aiheuttaa kiusatulla negatiivisia tunteita myös koulua kohtaan. Pöyhösen (2021) mukaan etenkin pitkään kiusatuksi joutunut oppi-

las kantaa taakkaa aikuisuuteen saakka ja kokemus aiheuttaa masentuneisuutta ja huonoa itsetuntoa vuosiksi. Väestötason pitkittäistutkimuksista selviää, että lapsena tai nuorena kiusatuksi joutuneet henkilöt sairastuvat varhaisaikuisuudessa muita helpommin psyykkisiin sairauksiin (Pöyhönen, 2021). Lisäksi huono itsetunto ja ulkopuoliseksi jäämisen kokemus voi aiheuttaa vaikeutta luottaa toisiin ihmisiin.

Kiusaamiseen liittyvä häpeä ja ahdistus sekä mahdollinen salailu vievät ihmiseltä sen energian, mitä hän tarvitsisi opiskeluun ja ystävyyssuhteiden luomiseen (Hamarus, 2015). Pitkään jatkunut kiusaaminen muuttuu normaaliksi kiusatun maailmassa, ja hän elää elämäänsä alistettuna ja tunnekylmänä. Kiusaamisen aiheuttamat tunteet voivat patoutua, jolloin ihminen lamaantuu, passivoituu, luovuttaa ja oppii olevansa arvoton. Hamaruksen (2015) mukaan kiusaaminen on lapselle traumaattinen kokemus, jolla voi olla vaikutuksia pitkälle elämään. Kaikki eivät kuitenkaan kärsi pitkään jatkuneesta kiusaamisesta tai voimakkaista jälkiseurauksista. Kiusaamisen aiheuttamat jälkiseuraukset ovat hyvin yksilöllisiä. Toisella voi esiintyä uniongelmia tai sosiaalisten tilanteiden pelkoa ja toisilla vaikeita traumaoireita ja itsemurhayrityksiä (Hamarus, 2015).

Kiusaamisen vaikutukset voidaan jakaa kahteen ryhmään: Akuutit reaktiot sekä laaja-alaiset ja vakavat traumat (Hamarus, 2015). Akuutteja reaktioita ovat esimerkiksi psykosomaattiset oireet, kuten vatsakipu, päänsärky, pahoinvointi, unettomuus, itkuisuus, muistamattomuus, säikkyminen, aggressiivinen käyttäytyminen, pelokkuus ja arkuus. Laaja-alaiset ja vakavat trauma-reaktiot vaikuttavat ihmisen minäkuvaan ja itsetuntoon. Tällaisia vakavia traumareaktioita voivat olla esimerkiksi sosiaalisten tilanteiden pelko, syömishäiriöt, pakko-oireet, harhanäyt, lamaantumisen ja eristäytyminen (Hamarus, 2015). Syömishäiriöt ja itsensä satuttaminen ovat keinoja ratkaista ongelma tai lievittää pahaa oloa. Tällöin ongelma vain siirtyy, eikä se ole oikea ratkaisu purkaa pahaa oloa. Hamaruksen (2015) mukaan nämä kiusaamisesta johtuneet traumat sekoitetaan usein mielenterveyden ongelmiksi, jolloin taustalla vaikuttavaa kiusaamista ei tunnusteta oireiden syyksi. On tärkeää tunnistaa kiusaamisen aiheuttamat oireet, jotta voidaan käsitellä varsinaista syytä seurausten sijaan.

Taipaleen (2014) tekemän tutkimuksen tuloksista käy ilmi, että lapsen koulukiusaaminen vaikuttaa kokonaisvaltaisesti myös koko perheen elämään. Vanhemmat kokevat stressiä, uupumusta ja masennusta. Koulun suhtautuminen lapsen koulukiusaamiseen vaikuttaa lapsen lisäksi myös vanhempien kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin joko heikentävästi tai voimaannuttavasti.

Opetushallituksen mukaan oppilaan kiusaavaan käyttäytymiseen puuttumisessa myös vanhemmat tarvitsevat usein apua (Opetushallitus, 2023).

4 Koulukiusaamisen vastainen toiminta

Perusopetuksen arjessa kiusaamisen vastaisen toiminnan tulee olla suunnitelmallista, pitkäjänteistä ja jatkuvaa (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018). Kiusaaminen vastainen työ on tehokkainta, kun koko kouluyhteisö sitoutuu siihen ja se sisältää toimenpiteitä koulukiusaamisen ennaltaehkäisyyn, koulukiusaamiseen puuttumiseen ja sen seurantaan (Pöyhönen, 2021). Toimiva kiusaamisen vastainen toimintamalli tarjoaa konkreettisia keinoja kiusaamistilanteisiin ennaltaehkäisevästi sekä ohjeet akuutissa tilanteessa toimimiseen (Salmivalli, 2010).

Hyvässä toimintamallissa määritellään tarkasti kiusaaminen, eli minkälaista toimintaa ohjeet koskevat sekä toimintaohjeet opettajalle ja muulle koulun henkilökunnalle kiusaamistapauksen tultua ilmi (Salmivalli, 2010). Hyvä toimintamalli sisältää selkeät ohjeet tapauksen selvittämiseksi, ohjeet seurannan toteuttamiselle ja ohjeet kiusaamistapausten tietoisuuteen saattamisesta. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi keinoja, joilla voi helpottaa oppilaiden kertomista opettajille havaitessaan kiusaamista. Toimintamallin tulisi sisältää tiedot koulun yhteisestä kiusaamisen vastaisesta ohjelmasta ja kiusaamisen ennaltaehkäisemisestä. Tärkeintä Salmivallin (2010) mukaan kiusaamisen vastaisen toimintamallin käyttämisessä on opettajien sitoutuminen kiusaamisen vastaiseen työhön ja toimintamallin toteuttaminen koulun arjessa sekä ehdoton välitön puuttuminen kiusaamistilanteisiin (Salmivalli, 2010).

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2021) on julkaissut toimenpideohjelman kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa. Tavoitteena on saada nollatoleranssi kiusaamiselle ja rasismille Suomessa. Tavoite on kunnianhimoinen, mutta oikeilla toimenpiteillä tämä pitäisi olla saavutettavissa. Toimenpiteissä korostetaan tunne- ja vuorovaikutustaitojen vahvistamista, lainsäädännön uudistamista, kouluyhteisötyön sitouttamista sekä henkilöstön ja johdon koulutusta (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2021).

Kiusaamisen vastaiset toimintamallit voidaan jakaa yleisiin ja kohdennettuihin toimenpiteisiin (Salmivalli, 2010). Yleisissä toimenpiteissä kohteena ovat kaikki oppilaat kiusaamistilanteesta riippumatta: esimerkiksi teematunti koulukiusaamisesta, johon kaikki oppilaat osallistuvat. Nämä toimenpiteet ovat osa koulukiusaamisen ennaltaehkäisevää prosessia. Kohdennetut toimenpiteet otetaan käyttöön tiedossa olevan kiusaamistilanteen purkamiseen kiusatun ja kiusaajien kanssa henkilökohtaisesti (Salmivalli, 2010).

Salmivalli (2010) toteaa, että luokka- ja koulutason väliintulot ovat merkittävä osa toimivaa kiusaamisen vastaista työtä. Kuitenkin paras lopputulos saavutetaan, kun kiusaamiseen puututaan kaikilla tasoilla (yksilö-, luokka- ja koulutasolla sekä toimenpiteet yleisellä ja kohdenne-tulla tasolla) samanaikaisesti. Cantell (2010) painottaa, että opettaja ei koskaan saa jättää puut-tumatta kiusaamistilanteeseen tai vähätellä sitä. Oppilaalle voi jäädä nolostunut ja vaikea olo, jos opettaja torjuu häden. Kiusattu saattaa luulla, että on itse tulkinnut tilanteet väärin ja yli-reagoanut (Cantell, 2010).

Kiusaamiseen puuttuminen edellyttää tietoisuutta tapahtuvasta kiusaamisesta sekä koulun tukea puuttua kiusaamiseen. Opettajan oma asenne kiusaamista kohtaan vaikuttaa kiusaamiseen puut-tumiseen ja keinoihin kitkeä kiusaamista koulussa (Salmivalli, 2010; Salmivalli, ym. 2014). Oppilaat kokevat tärkeäksi kiusaamisen vastaisten normien omaksumisessa opettajan, joka tee-kee aktiivisesti töitä kiusaamisen ehkäisemiseksi ja luo tehokkaan lähestymistavan kiusaamisen vähentämiseksi (Salmivalli, ym. 2014).

Koulukiusaamisen vastaiset toimenpideohjelmat ja kiusaamistapausten selkeä käsittely auttavat luomaan kiusaamisen vastaista ilmapiiriä (Huilla & Juvonen, 2020). Kiusaamisen vastainen ilmapiiri rohkaisee oppilaita kertomaan kiusaamisesta ja muutenkin edesauttaa kiusaamisil-miön vähentämistä (Huilla & Juvonen, 2020). Valtahierarkioiden ja lasten välisten valtavi-noumien korjaamisen ensiaskeleet ovat Huukin ja Lehdon (2016) mukaan oppilaiden vertais-suhteiden tukeminen. Tähän riittää pelkästään se, että opettaja pysähtyy oppilaan luokse, tie-dustelee lapsen kuulumisia ja kyselee lapsen kaverisuhteista. Huukin ja Lehdon (2016) mukaan säännöllisellä keskusteluyhteydellä oppilaisiinsa opettaja pääsee jyvälle kaverikulttuureissa meneillä oleviin asioihin ja kaverisuhteissa esiintyviin haasteisiin. Hierarkioita voi olla vaikea poistaa, mutta vastuullisesti valtaansa käyttävä opettaja voi ohjata hierarkian huipulla olevia lapsia eettiseen vallankäyttöön, ja hierarkian pohjalla olevien lasten mahdollisuuksia voidaan parantaa antamalla heille mahdollisuus saada voimaannuttavia kokemuksia erilaisin toiminnal-lisin keinoin (Huuki & Lehto, 2016).

4.1 Kiva koulu -ohjelma

KiVa Koulu -ohjelma on Turun yliopistossa kehitetty ja Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoit-tama koko perusopetuksen kattava kiusaamisen vastainen toimenpideohjelma (Kivakoulu.fi).

KiVa Koulu -ohjelma sisältää helposti käyttöön otettavia konkreettisia välineitä koulukiusaamisen ehkäisyyn sisältäen muun muassa opettajan materiaalit (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018). KiVa koulu -ohjelmaan sisältyvät koko kouluyhteisöä koskevat ennaltaehkäisevät yleiset toimenpiteet sekä kohdennetut toimenpiteet kiusaamistapausten selvittelyyn. Vuosien 2009–2013 aikana KiVa Koulu -ohjelman käyttäjiksi on rekisteröitynyt noin 90 % Suomen perusopetusta tarjoavista kouluista (Sainio, 2014).

KiVa Koulu -ohjelman tarkoituksena on vähentää kiusatuksi joutumista ja oppilaiden välillä tapahtuvaa kiusaamista. Ohjelmassa tavoitellaan sitä, että oppilaat uskaltaisivat puolustaa kiusattua ja olla kannustamatta kiusaajaa (Rumpu, ym, 2022). KiVa Koulu -ohjelman mukaan kiusaaminen on ryhmäilmiö, ja siinä painotetaan vertaissuhteiden merkitystä kiusaamistilanteissa (Rumpu, ym, 2022). KiVa Koulu on tarkoitettu koko koululle, ei ainoastaan muutamalle luokalle koulussa (Salmivalli & Poskiparta, 2018). Koulut maksavat oppilaiden määrään sidotun koulu- tai kuntakohtaisen lisenssimaksun (Rumpu, ym, 2022). Koululla muodostetaan noin kolmen aikuisen käsittävä työryhmä, KiVa-tiimi. Tiimin tehtäviin kuuluu esille tulevien kiusaamistapausten selvittäminen yhdessä luokanopettajan kanssa (Salmivalli & Poskiparta, 2018).

KiVa -ohjelmalla on kolme päätavoitetta. Ensimmäiseksi pyritään ennaltaehkäisemään kiusaamista (Kivakoulu.fi). Ohjelma perustuu siihen, että pitkin vuotta pidetään KiVa-oppitunteja, joiden avulla pyritään vaikuttamaan oppilasryhmien normeihin ja siihen, miten oppilaat toimivat kiusaamista havaitessaan. Toinen tavoite on tehokas puuttuminen ilmenneisiin kiusaamistapauksiin. KiVa Koulu -ohjelma tarjoaa selkeät tutkimusnäyttöön perustuvat ohjeet. Kolmas tavoite on tarjota työkalut oman koulun kiusaamistilanteen seurantaan. Ohjelma mahdollistaa vuosittain toteutettavat online-kyselyt ja niihin perustuvat palautteet. KiVa Koulu -ohjelma sisältää ohjeet ja materiaalia myös oppilaiden vanhemmille (Kivakoulu.fi).

Kärnän ja kollegoiden (2011) tekemän tutkimuksen tulokset osoittivat, että KiVa -ohjelma on 4–6 luokilla tehokas tapa vähentää kiusaamista ja kiusaamisen uhriksi joutumista. Tulokset viittaavat siihen, että hyvin suunnitellut koulukohtaiset ohjelmat voivat vähentää kiusaamisen uhriksi joutumista. Myös Kansallinen koulutuksen arviointikeskus Karvi pääsi samaan tulokseen, että KiVa Koulu -ohjelma koettiin hyvänä ja toimivana kiusaamisen vastaisena toimenpideohjelmana (Rumpu, ym, 2022). KiVa Koulu -ohjelman toimivuudesta tehdyistä useista tutkimustuloksista selviää, että ohjelma toimii parhaiten silloin, kun opettajat sitoutuvat noudattamaan toimintaohjeita ja käyttävät aikaa oppituntien valmisteluun (Kärnä & ym, 2011; Sainio, 2014; Haataja, 2016; Rumpu, ym, 2022).

KiVa Koulu -ohjelman haasteena on se, että toimiakseen se vaatii opettajan ja koko koulun täydellisen sitoutumisen noudattamaan ohjeita. Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen (Karvi, 2022) selvityksessä käy ilmi, että koulut ja opettajat ovat sitoutuneet ohjelman käyttöön vaihtelevasti. Jotkut kokevat menetelmän raskaaksi ja käytön edellyttämien aika- ja henkilöresurssien olevan epäsuhdassa saavutettuun hyötyyn verrattuna. Oppitunnit täytyy suunnitella hyvin ja ne täytyy sisällyttää lukujärjestykseen muiden oppiaineiden ohelle. Vaikka KiVa Koulu -ohjelma tarjoaa valmiit materiaalit, täytyy opettajan soveltaa niistä omaan luokkaan sopivat (Kivakoulu.fi).

4.2 Pesarapuuttumisen malli

Tuija Huukin ja Raisa Cacciatoren (2020) väestöliitolle kehittämä Pesarapuuttumisen malli (Väestöliitto, 2020) poikkeaa KiVa-koulu toimenpideohjelmasta sillä, että Pesarapuuttumisen mallin avulla kiusaamistilanteita pyritään selvittämään kiinnittämättä huomiota yksilön ominaisuuksiin. Pesarapuuttumisen mallissa loukkaavaan toimintaan puututaan jo, kun se on satunnaisia pieniä hetkiä ja sanoja. Mallissa ohjataan opettajaa pysähtymään ja pohtimaan tapahtunutta lasten kanssa ketään syylistämättä. Tilanteesta ohjataan puhumaan lapsille yhteisesti ja pohtimaan tekoa ja sen herättämiä tunteita. Kaikille lapsille annetaan puheenvuoroja, eikä ketään leimata kiusaajaksi tai kiusatuksi. Lapset oppivat, mitä häirintä on ja miten pieneltä tuntuvatkin sanat ja teot ovat vakavaa häirintää (Väestöliitto, 2020).

Pesarapuuttumisessa on viisi vaihetta, joiden mukaan keskustelussa edetään opettajan johdolla häirintätilanteen satuttua (Cacciatore & Huuki, 2020). Ensimmäinen vaihe on pysäyttää kaikki tekeminen ja järjestää välittömästi aikaa puhumiselle heti tilanteet huomattua. Keskustelussa lapsetkin pääsevät ääneen ja yhdessä pohtivat, mitä tilanteessa tapahtui. Seuraavaksi pohditaan yhdessä kaikkien oppilaiden kanssa tilanteen aiheuttamia tunteita. Kolmannessa vaiheessa opettaja esittää kysymyksen, oliko tilanne kivaa, oikein tai reilua? Oppilaat saavat arvioida omaa ja toistensa kokemusta sekä aiempia kokemuksia epäreilusta käyttäytymisestä. Neljännessä vaiheessa opettaja johtaa keskustelun tulevaisuuteen, mitä tapahtuu, jos tällainen käytös jatkuu. Oppilaat pohtivat tapahtumien vaikutusta omaan kouluviihtyvyyteen ja kaverisuhteisiin. Tulevaa ennakoiva keskustelu auttaa lapsia huomaamaan, että väärän toiminnan hyväksyminen voi johtaa sen vakiintumiseen. Lopuksi kaikki sopivat yhdessä, että vastaavia tilanteita ei päästetä syntymään (Cacciatore & Huuki, 2020).

Viisi kohtaa johdattelee oppilaita huomaamaan, millainen käytös on sopivaa ja millainen epä-sopivaa. Keskustelu auttaa oppilaita huomaamaan, että loukkaavasta toiminnasta ei vaieta. Lapset oppivat ymmärtämään, että yhdessä he pystyvät vaikuttamaan häirinnän loppumiseen (Cacciatore & Huuki, 2020). Pisarapuuttumisen malli on esimerkki siitä, miten lapset otetaan oman kontekstinsa asiantuntijoina huomioon kiusaamisesta puhuttaessa (Väisänen & Lanas, 2021). Tämä on tärkeä askel kiusaamispuheen yksilökeskeisyydestä kontekstitietoisempaan kiusaamispuheeseen.

Pisarapuuttumisessa tärkeintä ovat toistot ja systemaattisuus. Tärkeää on tarttua jokaiseen pisaraan eli jokaiseen loukkaavaan tai häiritsevään toimintaan (Cacciatore & Huuki, 2020). Alussa tilanteita ja puuttumisia voi olla paljonkin, mutta systemaattisella työskentelyllä tilanteet vähenevät huomattavasti ajan kuluessa. Puuttumista vaativia tilanteita tulee varmasti tasaisin väliajoin, mutta on huomattavasti helpompaa puuttua pieniin hetkiin kuin massiiviseen koulukiusaamistilanteeseen. Pisarapuuttumisen mallin tavoitteena on estää häirinnän, väkivallan ja kiusaamisen normalisoituminen ryhmässä. Lasten suhteet eivät kehity valtarakenteiksi, vaan turvallisuus ja hyvinvointi luokassa lisääntyvät (Cacciatore & Huuki, 2020).

Pisarapuuttumisen mallin haasteena on tiuhaan vaihtuvat opettajat, joista kaikki ei välttämättä tiedä mallista tai toteuta sitä systemaattisesti. Pisarapuuttumisen malli vaatii toimiakseen paljon toistoja, etenkin alkuvaiheessa. Toisekseen malli pitäisi aloittaa jo ykkösluokalta tai jopa esiopetuksesta, jotta se saavuttaisi mahdollisimman hyvän tehon. Opettaja, joka tulee uuteen kouluun ja aloittaa tämän mallin vasta kuudesluokkalaisten kanssa, on melkoisen työn edessä (Cacciatore & Huuki, 2020).

4.3 Kiusaamisen ennaltaehkäisy

Kiusaamisen ehkäisy perustuu lainsäädäntöön. Perusopetuslaissa (POL 7:29§) säädetään opetukseen osallistuvalla oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Turvallisuudella tarkoitetaan sekä fyysistä että henkistä turvallisuutta – sitä, ettei koulussa tarvitse pelätä. Laki velvoittaa myös kouluja laatimaan suunnitelman kiusaamisen ehkäisemiseen ja siihen puuttumiseen.

Ennaltaehkäisyssä tärkeää on muuttaa luokan normit siihen suuntaan, että kiusattua oppilasta tuetaan, eikä mennä kiusaajan taakse (Pöyhönen, 2021). Opettaja toimii koulun sisällä, ja hänen on saatava koulutasolta riittävä tuki koulukiusaamisen vähentämiselle, jotta hän voi onnistua tehtävässään ennaltaehkäistä kiusaamista (Salmivalli, 2010). Cantell (2010) korostaa koulun

yhteisten pelisääntöjen merkitystä kiusaamisen ehkäisyssä. Oppilaille tulee olla selvät säännöt, miten toimia kohdatessaan kiusaamista, roolistaan riippumatta. Koulun toimintakulttuuriin täytyy ujuttaa keinot kiusaamistilanteissa toimimiseen, jotta oppilaille on selkeä kuva siitä, miten edetä, kun kohtaa kiusaamista kiusattuna, kiusaajana tai sivustaseuraajana.

Ennaltaehkäisyyn näkökulmasta kiusaamistilanteita ja ratkaisukeinoja tulisi käsitellä oppilaiden kanssa huolimatta siitä, onko kiusaamista tapahtunut vai ei, sillä Cantellin (2010) mukaan on varmaa, että kaikki ihmiset tulevat kohtaamaan kiusaamista jossain kohtaa elämäänsä. Kiusaamistilanteiden ratkaisut ovat iästä riippumatta hyvin samankaltaisia (Cantell, 2010).

Hamaruksen (2008) mukaan kiusaamisen määritelmästä on tärkeä puhua koululla henkilökunnan kesken ja ottaa mukaan oppilaiden näkemykset aiheesta. Se on osaltaan kiusaamisen ennaltaehkäisyä, ja tällöin koulun henkilökunnalla on yhtenäinen käsitys siitä, mitä kiusaaminen on ja miten siihen suhtaudutaan yhteisössä. Sama asia voidaan käsitellä myös vanhempainillassa, jolloin oppilaiden vanhemmillakin on yhtenäinen käsitys kiusaamisesta koulun kanssa. Yhteinen ymmärrys ohjaa havaitsemaan ja puuttumaan ongelmaan sekä edesauttaa yhtenäisen toimintamallin omaksumista kiusaamistilanteissa ja ennaltaehkäisevässä työssä (Hamarus, 2008).

4.4 Kiusaamiseen puuttuminen

Ennaltaehkäisy on tärkeä osa koulukiusaamisen kitkemistä, mutta se ei pelkästään riitä. Täytyy olla selkeät suunnitelmat, miten toimia, kun koulukiusaamista esiintyy (Pöyhönen, 2021). Keskeisintä kiusaamistilanteeseen puuttumisessa on ratkaisukeskeisyys, kiusaajan käyttäytymisen muutos ja kiusatun ja kiusaajan erillään pitäminen keskusteluiden aikana. Oppilaita ei voi jättää keskenään ratkaisemaan kiusaamistilannetta, sillä heillä ei ole vielä tarvittavia taitoja käsitellä näin vakavia aiheita (Pöyhönen, 2021; Cantell, 2010). Kiusaamiseen puuttumisessa opettajan ja oppilaan välinen vuorovaikutussuhde ja luottamus ovat keskeisessä asemassa (Opetushallitus, 2023).

Oppilaiden välisiä kiusaamistilanteita ei saa koskaan vähätellä. Välitunnilla tapahtuviin tappeeluihin, haukkumiseen, nimittelyyn tai porukan ulkopuolelle sulkemiseen on aina mentävä väliin (Opetushallitus, 2023). Aina täytyy puuttua tilanteisiin riippumatta siitä, kuka koulussa, oppilaitoksessa tai varhaiskasvatuksessa joutuu kiusaamisen kohteeksi. Opetushallituksen (2023) mukaan keskeistä kiusaamiseen puuttumisessa on tasapuolinen tilanteen selvittäminen kaikkien

osapuolten ja mahdollisten sivustaseuraajien kanssa. Tärkeää on ilmoittaa tapahtuneesta osapuolten huoltajille ja kuulla tilanteesta osallisina olleita erikseen. Opettajan tulee järjestää yhteinen keskustelu osapuolten ja heidän vanhempiansa kanssa (Opetushallitus, 2023). Toimenpiteissä on mahdollistettava anteeksipyyntö kiusaajalle ja varmistaa tilanteen seurannan tapahtuminen ja turvallisuus.

KiVa koulu -toimintamallissa suositellaan järjestämään koululle oma kiusaamistiimi, joka koostuu koulun henkilökunnan valitsemista ihmisistä. Kiusaajatiimi johtaisi keskusteluja kiusatun ja kiusaajan kanssa. Tiimi kerryttää ammattitaitoa puuttua kiusaamistilanteisiin ja samalla varmistaa, ettei luokanopettaja jää yksin koulukiusaamistapauksen selvittämisen kanssa (Kärnä, ym. 2011). Pisarapuuttumisen mallissa taas pyritään välttämään syyttelyä. Siinä ei kohdenneta kiusaajaa tai kiusattua vaan puhutaan tilanteista niiden aiheuttamien tunteiden kautta (Väestöliitto, 2020). Opetushallituksen (2023) mukaan kiusaamisen lopettamisessa viimeinen vaihtoehto on koulun vaihto. Koulun on kuitenkin tehtävä kaikki muut kiusaamisen lopettamiseen liittyvät toimet, sillä siirto toiseen kouluun on järeä toimi.

Kiusaamiseen puuttuminen perustuu lainsäädäntöön. Opetus- ja kulttuuriministeriö on 10.3.2022 tiedottanut, että kiusaamiseen häirintään ja väkivaltaan puuttumiseen on tulossa lisää työkaluja. Perusopetuslain muutokset liittyvät koulussa tapahtuvan kiusaamisen, syrjinnän ja väkivallan vastaiseen toimenpideohjelmaan (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2022). Toimenpideohjelma sisältää 14 toimenpidettä kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi.

4.5 Seuranta

Usein väitetään, että kiusaamisesta selviäminen päättyy kiusaamisen loputtua. Usein kiusaaminen kuitenkin, etenkin pitkään jatkuneena, aiheuttaa pitkäaikaisen trauman (Hamarus, Holmberg-Kalenius & Salmi, 2015). Pitkäaikaisen kiusaamisen kokeneelle oppilaalle tulisi tarjota jälkihoitoa, jossa hänellä on mahdollisuus käsitellä kokemuksiaan riippumattoman, ulkopuolisen henkilön kanssa. Jälkihoidolle ei voi rakentaa kiusaamisen vastaisen toimenpideohjelman kaltaista kaavaa, vaan se täytyy järjestää yksilön tarpeista lähtevänä toimintana (Hamarus, Holmberg-Kalenius & Salmi, 2015). Kiusatun kokemus on aina yksilöllinen ja siitä selviytyminen on myös yksilöllistä.

Kiusaamisen jälkikäsitelyssä nousee esiin kiusatun kuuleminen ja vertaistuki (Hamarus, 2015). Selviytymisen kannalta on tärkeää, että oppilas tulee kuulluksi ja nähdyksi omana itsenään ja

niiden kokemusten kautta, mitkä hän itse kuvailee. Hamarus (2015) painottaa kiusaamisen seurannassa ja oppilaan tukemisessa anteeksiantamiseen pyrkimistä. Anteeksianto vapauttaa kiusatun kiusaajan ja kiusaamisen vallasta sekä edistää uudelleen suuntautumista elämässä.

Tharaldsen (2020) tekemän tutkimuksen tuloksista ilmeni tarve erilliselle nimitetylle ryhmälle, joka hoitaa kiusaamisen jälkikäsitteilyä yhdessä opettajan kanssa. Tuloksissa viitataan moniammatilliseen yhteistyöhön kouluterveydenhuollon ja mielenterveyspalveluiden kanssa. Jälkikäsitteilyn tavoitteena on saada koulukiusaamisesta traumatisoitunut oppilas takaisin tasaver-taiseksi yhteisön jäseneksi ja kohottaa hänen omanarvontuntoaan ja itsetuntoaan (Tharaldsen, 2020; Hamarus, 2015). Kiusatun luottamus koulua kohtaan voi luonnollisestikin horjua, ja sen luottamuksen palauttaminen nähdään hyvin tärkeänä. Turvallinen luokkailmapiiri ja hyvä opet-taja–oppilas -suhde ovat kiusaamisesta traumatisoituneen oppilaan selviytymisen peruslähtö-kohta (Tharaldsen, 2020).

Kiusaamisen jälkihoitoon on kiinnitetty liian vähän huomiota (Hamarus, Holmber-Kalenius & Salmi, 2015). Pelkästään kiusaamisen vastaiset toimenpideohjelmat ja interventiot eivät poista kiusaamisen aiheuttamia negatiivisia seurauksia. Intervention jälkeen täytyisi keskittyä tunnis-tamaan kiusatun voimavarat, jotta kiusattu kykenee vahvistamaan itsetuntoaan ja pääsee takai-sin kiinni hyvään elämään (Perälä, 2012).

5 Konkreettiset keinot kiusaamisen ehkäisyyn opettajan näkökulmasta

Tässä luvussa käsittelen opettajan roolia koulukiusaamisen ehkäisyssä sekä esittelen konkreettisia keinoja puuttua koulukiusaamiseen. Seuraavat kappaleet pyrkivät vastaamaan tutkimuskysymykseen. Etsin tutkimuskysymyksessäni vastauksia siihen, mitä keinoja luokanopettaja voi käyttää ehkäistäkseen koulukiusaamista.

5.1 Opettajan rooli

Opettajalla on merkittävä rooli ja vastuu kiusaamisen vähentämisessä (Salmivalli, 2010; Salmivalli ym. 2014). Kiusaamisen vastainen toiminta vaatii kouluilta jatkuvaa seurantaa, toiminnan arvioimista ja kehittämistä (Rumpu, ym. 2022). Koulujen toimintakulttuurilla on suuri merkitys kiusaamisen vastaisessa työssä, eikä se aina riipu koulun käytössä olevasta menetelmästä.

Salmivalli ja kollegat (2014) toteavat tutkimuksessaan, että kiusaamisen torjunnassa on tärkeää, että luokassa on opettaja, joka tekee aktiivisesti töitä kiusaamisen vastaisten normien levittämisessä ja luo tehokkaan lähestymistavan kiusaamisen vähentämiseksi. Tutkimuksen tuloksissa selvisi, että luokilla, jossa opettajaa ei oppilaiden mielestä nähty tehokkaana toimijana koulukiusaamisen vastaisten normien levittämisessä, esiintyi enemmän koulukiusaamista. Voidaan siis olettaa Salmivallin ja kollegoiden (2014) tekemien havaintojen perusteella, että opettajilla on tärkeä rooli kiusaamisen vastaisessa työssä.

Opettajat, jotka pyrkivät omalla toiminnallaan vähentämään kiusaamista luokassaan, voivat myös auttaa oppilaita omaksuma kiusaamisen vastaisen toimintamallin luokassa (Salmivalli, ym. 2014). Heidän tekemän tutkimuksen tulokset osoittavat, että kiusaamisen kannalta ihanteellinen luokka oppilaille on sellainen, jossa oppilaat pitävät opettajaa tehokkaana kiusaamisen torjumisessa. Opettajan tehokas kiusaamisen torjunta näkyy automaattisena toimintana, jossa opettajan ei tarvitse ponnistella tilanteissa vaan ne sujuvat ammattitaidolla.

Hektnerin ja Swenssonin (2012) mukaan opettajat, jotka ajattelevat kiusaamisen olevan vain normaali osa kasvamista, mahdollistavat toiminnallaan luokassa kiusaamista. Tällaisten opettajien oppilaat raportoivat enemmän kiusaamistapauksista, kuin niiden opettajien, jotka puuttuvat kiusaamiseen aktiivisemmin. Opettajien uskomusten ja oppilaiden puuttumishalukkuuden välisen suhteen välittäjänä oli oppilaiden empatia. Kun opettajat uskovat, että uhrien tulisi puolustaa itseään, heidän oppilaansa eivät todennäköisemmin tunne empatiaa uhreja kohtaan ja

vähemmän todennäköisesti puuttuvat asiaan estääkseen kiusaamisen (Hektner & Swensson, 2012).

Kaikilla oppilailla ja huoltajilla täytyy olla tiedossa, kehen voi ottaa yhteyttä, mikäli kiusaamista ilmenee koulussa. Kiusaamista havaitessa kiusaamisteot selvitetään koulussa ja puututaan kiusaamiseen johdonmukaisesti opettajan ja tarvittaessa rehtorin toimesta. Kiusaamistilanteen selvittämisessä kuullaan tasapuolisesti tilanteen osapuolia ja tarvittaessa huoltajia sekä sovitaan tilanteen seurannasta (Opetushallitus, 2023).

5.2 Konkreettiset keinot kiusaamisen ehkäisyyn

Salmivallin (2010) mukaan keskeiset tavoitteet kiusaamisen torjumisessa ovat tiedon lisääminen kiusaamisesta ja sen mekanismeista ryhmässä, jolloin oppilaat tulevat tietoisiksi siitä, mikä kaikki on kiusaamista. Toiseksi on tärkeä saada oppilaat refleктоimaan omaa toimintaansa ja sitä, kuinka he itse ovat olleet osallisena kiusaamiseen. Kolmas tavoite on saada oppilaat pohtimaan kiusaamisen vastaisia toimintatapoja ja saada heidät sitoutumaan niihin (Salmivalli, 2010).

Kiusaamistilanteeseen puuttuminen voi vaatia, että opetuksessa otetaan käyttöön uusia pedagogisia ja didaktisia ratkaisuja, opetusryhmä jaetaan pienempiin yksiköihin, oppilaalle tarjotaan tukitoimia ja henkilökuntaa lisätään opetusryhmiin ja välitunneille (Opetushallitus, 2023). Cantell (2010) nostaa esille, että kiusaamista tapahtuu erityisesti siirtymävaiheissa esimerkiksi alakoulusta yläkouluun. Yksi rakenteellinen keino ehkäistä tätä on yhtenäiskoulut, jotka ovatkin lisääntyneet viime vuosikymmenellä Suomessa.

Hamaruksen (2008) mukaan kiusaamisen määritelmästä on tärkeä puhua koululla henkilökunnan kesken. Tällöin koulun henkilökunnalla on yhtenäinen käsitys siitä, mitä kiusaaminen on ja miten siihen suhtaudutaan kouluyhteisössä. Sama asia voidaan käsitellä myös vanhempainillassa, jolloin oppilaiden vanhemmillakin on yhtenäinen käsitys kiusaamisesta koulun kanssa. Yhteinen ymmärrys ohjaa havaitsemaan ja puuttumaan ongelmaan sekä edesauttaa yhtenäisen toimintamallin omaksumista kiusaamistilanteissa ja ennaltaehkäisevässä työssä (Hamarus, 2008).

Kiusaamisen vastaisten toimenpideohjelmien käyttöönotto koulussa vähentää tutkimusten mukaan merkittävästi koulukiusaamista (kivakoulu.fi). KiVa Koulu -ohjelma vaatii kuitenkin toimiakseen koulun sitoutumisen noudattaen toimenpideohjelman tarjoamia keinoja (Haataja,

2016). Opetus- ja kulttuuriministeriö (2021) on kirjannut toimenpideohjelmaansa kiusaamisen ehkäisyn sivuston, jonka opetushallitus laati yhteistyössä eri tahojen kanssa kuunnellen oppilaita. Sivusto informoi olemassa olevasta lainsäädäntö- ja normipohjasta liittyen kiusaamisen ehkäisyyn. Tavoitteena on tarjota käytännön ohjeita sekä konkreettisia toimenpiteitä kiusaamisen ehkäisyyn kouluissa. Sivusto pyrkii myös vahvistamaan kodin ja koulun yhteistyötä (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2021).

Salmivallin (2010) mukaan oppilaiden tulisi ymmärtää ja tunnistaa kiusaamiseen liittyvät roolit: kiusattu, kiusaaja, kannustaja, apuri, puolustaja ja hiljainen hyväksyjä. Salmivalli (2010) ja Pöyhönen (2021) toteavat toimivaksi toimintatavaksi myös laatia luokalle kiusaamisen vastaiset säännöt, joita kaikki sitoutuvat noudattamaan. Luokassa toteutettavat kiusaamisen vastaiset toiminnot voivat olla esimerkiksi rooliharjoituksia. Rooliharjoitusten kautta oppilaat huomaavat, miten helposti he osallistuvat kiusaamiseen ja miltä eri rooleissa oleminen tuntuu (Salmivalli, 2010). Toisille roolileikkien vetäminen voi tuntua epämukavalta ja tuntemattomalta, jolloin opettaja voi sen sijaan järjestää luokassa pienryhmätyöskentelyä, jossa oppilaat kuvailevat kiusaamistilanteen eri rooleja ja niiden aiheuttamia tuntemuksia (Salmivalli, 2010). Keskeistä keskusteluissa on puhua eri tunteista, mitä roolit herättävät. Oppilaat ohjataan miettimään omaa toimintaansa kiusaamistilanteissa eri rooleissa. Näissä keskusteluissa oppilaat saattavat huomata, että ovat nauramalla syyllistyneet kiusaajan kannustusjoukoissa toimimiseen (Salmivalli, 2010).

Salmivallin (2010) mukaan luokkatason kiusaamista voidaan vähentää yhteisesti keskustelemalla, pienryhmätyöskentelyllä, erilaisilla eläytymis- ja rooliharjoituksilla, käyttämällä valmiita materiaaleja tai tekemällä niitä itse. Roolileikkien myötä oppilaat opettelevat myös empatiakykyä, joka tarkoittaa kykyä asettua toisen ihmisen asemaan (Pöyhönen, 2021). Kiusatun oppilaan puolustamista ja tukemista tutkiessa eniten onkin keskitytty juuri empatian tutkimiseen (Pöyhönen, 2021). Myös tunnekasvatus, eli taito nimetä, tunnistaa ja ilmaista tunteita on yksi merkittävä kiusaamista ennaltaehkäisevä tekijä, ja se mainitaan myös perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (Opetushallitus, 2014).

Hyvän luokkailmapiirin ylläpitäminen on toimiva tapa koulukiusaamisen ennaltaehkäisyssä (Hultin, ym. 2021). Luokkailmapiiriä parantavia keinoja voivat olla esimerkiksi yhteiset keskustelut luokassa, ryhmäjakoihin vaikuttaminen ja oppilaiden kohtaaminen. On havaittu, että kiusaamistapausten määrään on vaikuttanut myös hyvä kouluilmapiiri (Hultin, ym. 2021). Luokkailmapiirin parantamiseen ja oppilaiden välisiin suhteisiin voi vaikuttaa yksinkertaisilla

konkreettisilla keinoilla, kuten istumajärjestyksellä, ryhmätöiden ryhmävalinnoilla ja erilaisilla vastuutehtävillä (Cantell, 2010). Opettajalla tulee olla hyvä oppilaantuntemus, jotta voi laatia ryhmät niin, että ei synny kiusaamista aiheuttavia tilanteita. Lähtökohtana on kuitenkin perusajatus, että kaikkien kanssa on tultava toimeen, mutta on opettajalta ammattimaista pelisilmää sekoittaa ryhmiä toimivalla tavalla (Cantell, 2010). Ympäristöllä, käsittäen myös ryhmädynamiikan, on vaikutus lapsen käyttäytymiseen ja siihen, mitä piirteitä hänessä tulee esille (Väisänen & Lanas, 2022).

Pöyhösen (2013) tutkimuksen mukaan luokkaympäristöllä on vaikutus siihen, puolustavatko oppilaat kiusattua luokkakaveriaan. Siksi esimerkiksi Pesarapuuttumisen mallin käyttäminen luokassa on hyvä keino muuttaa oppilaiden käsityksiä kiusaamisesta ja häirinnästä sekä opettaa oppilaille empatia- ja tunnetaitoja.

Yksilötason puuttumista tarvitaan erityisesti kiusaamistapauksen tullessa opettajan tietoisuuteen. Tämän tason puuttuminen sisältää tyypillisesti keskustelua kiusatun ja kiusaajan kanssa, joissa tavoitteena on kiusaamisen välitön lopettaminen sekä kiusatun tukeminen (Salmivalli, 2010). Paavilaisen (2022) mukaan ennakoimaton toiminta koulukiusaamiseen tai tehoton toiminta koulukiusaamisen ilmettyä ja sen jälkeen voi johtaa epäonnistuneeseen puuttumiseen. Onnistuneeseen puuttumiseen vaaditaan, että kiusaamistapauksiin reagoidaan ja puututaan nopeasti. Kiusaamiseen puuttumisen täytyy olla pitkäjänteistä ja mahdollisimman tehokasta, jotta kiusaamistapaus pysyy hallinnassa (Paavilainen, 2022). Kiusaamisen puuttumisen ajoittamisessa tärkeää on myös kiusaamisen ennaltaehkäisy. Kiusaamisen ennaltaehkäisyä on välitunti-valvonta ja siirtymätilanteiden suunnittelu ennakoon, sillä ne ovat osa opetusta, ja vastuu turvallisuudesta on opettajilla ja rehtorilla (Opetushallitus, 2023). Oppilas, joka tuntee olonsa turvallisiksi, on vapautuneempi ja avoimempi oppimiselle ja uusille ihmissuhteille (Cantell, 2010).

Tarkasteltaessa koulukiusaamista sen määritelmän ulkopuolella, yksilöiden ja valtasuhteiden kamppailuna, voidaan todeta, että kyseessä ovat aivan tavalliset lapset. Väisänen ja Lanaksen (2022) mukaan heidät tulisi kohdata empaattisesti, kuunnellen, keskustellen, ratkaisuja etsien, kannustaen ja tukien. Tämä auttaa koulua ja opettajia rakentamaan pedagogiselle toiminnalle uutta tilaa kiusaamista ehkäisevästi, ja sitä on mahdollista toteuttaa joka päivä kaiken muun opetuksen rinnalla (Väisänen & Lanas, 2022).

6 Pohdinta

Tutkimuksen tarkoitus oli selvittää, mitä konkreettisia keinoja opettaja voi käyttää koulumaailmassa ennaltaehkäistäkseen koulukiusaamista, kohdatessaan oppilaiden välillä koulukiusaamista sekä koulukiusaamisen jälkikäsitellyssä. Lisäksi tavoitteena oli tutkia, millaisia erilaiset koulukiusaamisen vastaiset toimintamallit ovat, erityisesti Pesarapuuttumisen malli ja KiVa Koulu -ohjelma.

Viime vuosina kiusaamistutkimus on laajentunut tutkimaan sosiaalisia, yhteiskunnallisia ja rakenteellisia syitä ja vaikutuksia koulukiusaamiselle, ja aiheesta on kirjoitettu artikkeleja (ks. esim. Huuki & Lanas, 2016; Lanas & Väisänen, 2021). Myös lainsäädännössä on huomioitu koulukiusaaminen, erityisesti sen ennaltaehkäisy ja siihen puuttuminen. Kiusaamisen vastaiseen toimintaan on tullut lisää työkaluja puuttua kiusaamiseen ja koulut on veloitettu 1.8.2022 alkaen laatimaan kiusaamisen vastaiset suunnitelmat (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2022). Tarkoituksena on sitouttaa koko kouluyhteisö tukemaan ja vahvistamaan kiusaamista ehkäisevää toimintakulttuuria ja lisätä näin oppilaiden tukea ja koulujen resursseja puuttua kiusaamiseen ajoissa.

Tutkielman välillisenä tavoitteena oli saada varmuutta tulevaan työhön luokanopettajana, jossa väistämättä joutuu kohtaamaan koulukiusaamista jossain muodossa. Aihetta ei juurikaan käsitellä luokanopettajakoulutuksessa, joten kandidaatin tutkielma tuntui hyvältä keinolta perehtyä aiheeseen. Tavoitteeni oli löytää luokanopettajalle konkreettisia keinoja toimia koulukiusaamista vastaan ja koen, että käyttämäni lähdekirjallisuuden myötä niitä löytyi.

Kiusaaminen ilmiönä kiinnostaa edelleen tämän kirjallisuuskatsauksen jälkeen, ja voisin toteuttaa pro gradu -tutkielman saman aiheen tiimoilta. Voisi olla kiinnostavaa tutkia opettajaa kiusaamisen mahdollistajana tai jopa kiusaajana. Toisaalta pro gradussa voisin tutkia toimintamallien ja toimenpideohjelmien käyttöä kouluissa haastatteleamalla opettajia ja oppilaita.

Pyrin tutkimuksessa mahdollisimman objektiiviseen lähestymistapaan. Monipuolinen lähteiden käyttö sekä suomalaisten että kansainvälisten lähteiden kautta takaa tutkimuksen luotettavuutta. Olen käyttänyt vertaisarvioituja artikkeleita sekä kiusaamistutkimuksen klassikkoteoksia. Käyttämäni kirjallisuus on suhteellisen pitkältä aikaväliltä, vanhin teos on vuodelta 1992 ja uusimmat teokset vuodelta 2023. Olen huomioinut tutkielmassani myös uudet lainsäädännön kiusaamisasiaan liittyvät muutokset.

Tutkijalla on tutkimusprosessin alussa aina jonkinlainen esiyymmärrys aiheesta, mikä suuntaa hänen ajatuksiaan ja tiedonhakuaan (Aaltio & Puusa, 2020). Minua ohjasi tiedonhaussa ajatus opettajan vastuusta, sillä koen, että opettajan suhtautuminen kiusaamiseen vaikuttaa oppilaiden asenteisiin. Olen pyrkinyt asianmukaiseen viittaustekniikkaan ja sitä myöten kunnioittanut muiden tutkijoiden tekemään työtä.

Lähteet

- Aaltio, I. & Puusa, A. (2020). 11 Mitä laadullisen tutkimuksen arvioinnissa tulisi ottaa huomioon? Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.), *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät*. Gaudeamus.
- Cantell, H. (2010). *Ratkaiseva vuorovaikutus. Pedagogisia kohtaamisia lasten ja nuorten kanssa*. Ps-kustannus.
- Cacciatore, R. & Huuki, T. (2020). *Pisarapuuttuminen esi- ja alkuopetuksessa – kiusaamisen ja häirinnän ehkäisyyn*. Väestöliitto. Haettu 13.4.2023 osoitteesta: <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/3aac7e58-pisarapuuttuminen-esi-ja-alkuopetukseen.pdf>
- Haataja, A. (2016). *Implementing the kiva antibullying program: What does it take?* [Väitöskirja, Turun yliopisto]. UTUPUB Turun yliopiston julkaisuarkisto. <https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/124491/AnnalesB420Haataja.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Hamarus, P. (2008) *Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu, ehkäise*. Kirjapaja.
- Hamarus, P. (2015). *Anteeksianto ja hyväksyminen*. Teoksessa: Hamarus, P. Holmberg-Kalenius, T. & Salmi, S. (2015). *Opas kiusaamisen jälkihoitoon*. Ps-kustannus.
- Hamarus, P. Holmberg-Kalenius, T. & Salmi, S. (2015). *Opas kiusaamisen jälkihoitoon*. Ps-kustannus.
- Hektner, J.M. & Swensson, C. A. (2012) *Links from teacher beliefs to peer victimization and bystander intervention tests of mediating processes*. Journal of Early Adolescence, 32, 516–536. <https://doi.org/10.1177/0272431611402502>
- Huilla, H. & Juvonen, S. (2020). *Kerroin kyllä kerran, mutta ei paljon muuttanut. Kiusaamisesta kertomisen vaikeus koulun arjessa*. Kasvatus, vuosikerta 51, Nro 4, s. 455–366. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/334801/Final_draft_versio_Huilla_Juvonen.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Hultin, H., Ferrer-Wreder, L., Engström, K., Andersson, F. & Galanti, M. R. (2021). The Importance of Pedagogical and Social School Climate to Bullying: A Cross-Sectional Multi-level Study of 94 Swedish Schools. *Journal of School Health*, 91(2), 111–124. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/josh.12980>
- Huuki, T. & Lehto, N. (2016). *Vallan visaiset kaverisuhteet. (Väki)valta alakouluikäisten lasten suhdekulttuureissa*. Juvenes Print–Suomen Yliopistovastapaino Oy. https://www.tuija-huuki.com/_files/ugd/b4ae3c_a70b22c6e64341229fc56533bad44c43.pdf

- Kaltiala-Heino, R., Rimpelä, M., Rantanen, P. & Rimpelä, A. (2000) *Bullying at school – an indicator of adolescents at risk for mental disorders*. Journal of Adolescence, 23, 661–674. doi:10.1006/jado.20000.0351.
- Kivakoulu.fi Haettu 10.4.2023 osoitteesta: <https://www.kivakoulu.fi>
- Kärnä, A., Voeten, M., Poskiparta, E., Kaljonen, A. & Salmivalli, C. (2011). *A Large-Scale Evaluation of the KiVa Antibullying Program: Grades 4–6*. Child Development. Volume 82, Issue 1. s. 311–330. Oulun yliopisto. <https://srcd.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-8624.2010.01557.x>
- Mäntylä, K., Reukauf, M. & Toomar, J. (2013). *Graka kaulassa: Gradun ja kandin tekijän selviytymisopas*. Finn Lectura.
- Olweus, D. & Mäkelä, M. (1992). *Kiusaaminen koulussa*. Otava
- Opetushallitus. (2023). *Kiusaamisen tunnistaminen ja puuttumisen keinot*. Haettu 15.4.2023 osoitteesta: <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/kiusaamisen-tunnistaminen-ja-puuttumisen-keinot>
- Opetushallitus. (2020). *Kiusaamisen vastainen työ kouluissa ja oppilaitoksissa*. Haettu 15.4.2023 osoitteesta: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/kiusaamisen_vastainen_työ_kouluissa_ja_oppilaitoksissa.pdf
- Opetushallitus. (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. Haettu 16.4.2023 osoitteesta: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Opetus- ja kulttuuriministeriö, (2018). *Kiusaamisen ehkäisy sekä työrauhan edistäminen varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa sekä toisella asteella*. Loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:16. Haettu 16.4.2023 osoitteesta: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160694/okm16.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2021). *Toimenpideohjelma kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa*. Haettu 16.4.2023 osoitteesta: <https://okm.fi/documents/1410845/57515679/Toimenpideohjelma+kiusaamisen+väkivallan+ja+häirinnän+ehkäisemiseksi+muistio.pdf/9a686c7f-60f7-2677-c182-b5fd21433367/Toimenpideohjelma+kiusaamisen+väkivallan+ja+häirinnän+ehkäisemiseksi+muistio.pdf?t=1611661280060>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2022). *Kiusaamisen, häirinnän ja väkivallan ehkäisyyn kouluissa ja oppilaitoksissa lisää työkaluja*. Haettu 16.4.2023 osoitteesta: <https://okm.fi/-/kiusaamisen-hairinnan-ja-vakivallan-ehkaisyyn-kouluissa-ja-oppilaitoksissa-lisaa-tyokaluja>

- Paavilainen, I. (2022). *Kiusaamiseen puuttuminen. Valmistuvien luokanopettajaopiskelijoiden käsityksiä onnistuneesta ja epäonnistuneesta kiusaamiseen puuttumisesta*. [Pro Gradu -työ, Tampereen yliopisto]. TREPO Tampereen yliopiston julkaisuarkisto. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/139418/PaavilainenIida.pdf?sequence=2>
- Perusopetuslaki 30.23.2013/1267.
- Perälä, A. (2012). *"Yhä yritän selvittää" – Koulukiusattujen tarinalliset selviytymispolut*. [Pro gradu -työ, Helsingin yliopisto]. HELDA Helsingin yliopiston julkaisuarkisto. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/29750/GraduLOPULLINEN.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Pöyhönen, V. (2021). *Noidan kehästä pois. Voiko koulukiusaamisen kierteen katkaista*. Tammi
- Pöyhönen, V. (2013). *Defending behavior in bullying situations*. Turun yliopisto. <https://www.bps.org.uk/psychologist/interview-kiva-against-bullying>
- Rauma, I. (2022). *Hävitys: tapauskertomus*. Siltala.
- Rumpu, N., Markkanen, E-L., Hyvärinen, N., Anttila, N., Danschu, P., Kuvaja, M., Romantschuk, M. & Sainio, M. (2022). *Kiusaamista ehkäisevien sekä hyvinvointia ja työrauhaa parantavien menetelmien arviointi. Keskeisimmät tulokset seitsemästä arvioidusta menetelmästä*. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://karvi.fi/wp-content/uploads/2022/08/KARVI_T1022.pdf
- Sainio, M. (2014) *KiVA Koulu -ohjelma suomalaisissa peruskouluissa: Miten ohjelmaa toteutetaan tai miksi sitä ei käytetä*. Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama selvitys. <https://www.kivakoulu.fi/uploads/2020/03/6115111d-kiva-koulu-ohjelma-suomalaisissa-peruskouluissa-2.pdf>
- Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasan yliopiston julkaisuja. https://www.uwasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf
- Salmivalli, C. (2010). *Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja*. PS-kustannus.
- Salmivalli, C. (2014). Interview: *Kiva- against bullying*. The Psychologist. <https://www.bps.org.uk/psychologist/interview-kiva-against-bullying>
- Salmivalli, C., Sainio, M., & Hodges, E.V.E. (2013). *Electorinc Victimization: Correlater, Antecedents, and Consequences among Elementary and Middle School Students*. Journal Of Clinical Child and Adolescent Psychology.
- Salmivalli, C., Poskiparta, E. & KiVa koulu -työryhmä. (2018). *Avain KiVaan Kouluun. Osa 1*. <https://www.kivakoulu.fi/uploads/2020/08/3446a8cf-avain-kivaan-kouluun.pdf>

- Taipale, R. (2014). *Koulukiusaaminen kiusatun lapsen vanhempien näkökulmasta*. [Opinäyte-työ, Jyväskylän ammattikorkeakoulu] https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/79478/Taipale_Riikka.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Tharaldsen, K. (2020). *Following up Previously Bullied Pupils: How can Schools Ensure a High-Quality, Systematic Approach?* *International Journal of Developmental Science* 14 (2020) 75–84. Doi 10.3233/DEV-200287. University of Stavanger. Norway.
- THL. (2021). Kouluterveyskyselyn tuloksia. https://public.tableau.com/app/profile/eetu.ervasti/viz/LastenjanuortenterveysjahyvintointiBETA/Navigointisivu_1#1
- Väisänen, A-M. & Lanas, M. (2021) *Dekontekstualisaatio kiusaamiskirjallisuudessa*. *Kasvatus* 4/2021. s. 238–449. <https://journal.fi/kasvatus/article/view/112377/71723>
- Väisänen, A-M. & Lanas, M. (2022) Miten kiusaamistilanteissa olevista lapsista puhutaan? Teoksessa M. Lanas & T. Kiilakoski (toim.), *Häiriö pedagogisena ilmiönä osa 1. Häiriö? Näkökulmia työrauhan säröihin koulussa*. Vastapaino.